

ПЕТРО ДЯЧЕНКО

ЧОРНІ ЗАПОРОЖЦІ

**СПОМИНИ КОМАНДИРА 1-ГО КІННОГО
ПОЛКУ ЧОРНИХ ЗАПОРОЖЦІВ АРМІЇ
УКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ**

Бої під Кетросами

Полк Чорних запорожців відпочивав у резерві. Три дні висипались досхочу. В полузднє прийшов наказ виrushati, бо Москалі атакували Волинську дивізію.

10 травня о 7-й годині ранку полк рушив на фронт через Качківку до Вербки. Табори наші лишилися в Качківці. Праворуч чути було бійку, яку вела Київська дивізія. Запорозька піхота наступала і трохи згодом зайняла Вербку. Розпочався бій під с. Вільшанкою, який тягнувся майже до вечора.

Нарешті й нас кинули в бій, бо майже весь день дивилися, як мучиться запорозька піхота. Наші тачанки помчали на лінію піхоти і відкрили вогонь. За ними сотні на ходу розсипалися в лаву. Бліснули шаблі - Чорні пішли в атаку. По хвилині Вільшанка була в наших руках.

Втрати полку: важко поранено козака Соколовського, легко - козаків Ковальчука і Смолярчука. Соколовський по дорозі до шпиталю помер.

Полк заночував у Вільшанці. Наші патрулі весь час перестрілювалися з ворожою піхотою на лінії Трибусівки.

11 травня о 7-й ранку ворожа піхота розпочала наступ на Вільшанку. Зайнявши височини своїми кулеметами, Чорні прийняли бій. На відтинку полку і Запорозької дивізії ворога відбито кулеметним і гарматним вогнем, але Київська дивізія, збита [з позицій], відходила на Ямпіль.

Чорні запорожці за наказом штабу дивізії почали відхід на Вербку. Не доходячи до цього села, полк отримав новий наказ - іти назустріч ворожій кінноті, що із села Кетроси посувалася на с. Казенне. Раніше туди вже направлено полк Кінних запорожців.

Як видно, ворог прийняв нас за своїх, бо сміливо наблизався. Ворожа кіннота в 400 - 500 шабель та батарея з 4 гармат. Послав відразу до командира Кінних запорожців [Івана Литвиненка] свого ад'ютанта сотника Бугаріна із проханням, аби підтримав нас, як заатакуємо, бо ворог майже вдвічі сильніший.

2-й курінь Броже, розсипаний у лаву, стояв за могилою, на якій очікувало було 4 наших кулемети, знятих із тачанок, а 1-й курінь у колоні по три [розмістився] за 2-м. Про всякий випадок, аби не почастувати своїх, вислав я трьох козаків із наказом, щоб по виявленні ворога відскакували в бік, а не на кулемети.

Від червоних відділилося четверо вершників і галопом зближалися до нас. Ми з напруженням чекали наближення. Нарешті почулись глухі постріли, і один большевик злетів з коня. Козаки погалупували вправо й очисти-

ли передпілля. Це було гаслом для кулеметів, які били на 600 метрів. Коли кулемети замовкли, на мою команду вийшов із-за могили 2-й курінь і по хвилині перейшов у кар'єр. Тут же за ним пішов і 1-й...

Ворожа кіннота не прийняла удару на шаблі, а, збившись у безладну купу, почала втікати. Два кілометри гнали її бездоріжжям аж до болота, перед яким почулися крики комісарів:

- Стой, таваріщі!

Та червоні, як видно, вважали за краще згинути в болоті, ніж під шаблями Чорних. Правда, ворожі кулемети відкрили вогонь, та було вже запізно, бо Чорні доходили. Більшевицька гармата навіть дала два стріли картачами, але це не допомогло - комуністи вже падали під шаблями козаків.

На жаль, болото виявилося не таким вже і страшним. Більшість Москалів завдяки добрим коням проскочили, врятувавшись від наших шабель.

Здобич була знаменита: 4 гармати, 4 скрині з набоями, все це з кіньми, 6 кулеметів на тачанках та 25 возів, навантажених сідлами, набоями та іншим добром. Понад 200 коней потрапило в наші руки.

Від полонених довідалися, що полк щойно прибув із Врангелівського фронту, де уславився в боях. Командира полку, донського офіцера, зарубав командир 3-ї сотні [Зуб], така ж доля зустріла і [червоного] ад'ютанта, якого зарубав хорунжий Редька.

Майже весь полк переслідував ворога. Я зі своїм почтом залишився при здобичі. Не минуло й півгодини, як з найближчого села Кетроси почали збігатися селяни - як вороння на паддину. З їхньою допомогою всі гармати та скрині з набоями витягли з болота; як нагороду віддав їм усе барахло з возів.

Надіїхав і командир кінного полку [Іван Литвиненко], який зажадав половини здобичі, на що я охоче згодився. В тому часі повернувся полковий ад'ютант [Бугарін] і доповів, що полковник Литвиненко з полком не брав участі в атаці. Командири його сотень просили дозволу підтримати [Чорних запорожців]. У відповідь почули: "Хай Чорним наб'ють спину, а ми подивимось!"

Три гармати, дві зарядні скриньки й увесь табір вивезено в запілля, а до решти не вистачило коней - частину тварин було поранено та перебито нашим кулеметним вогнем. Послав [козака] на нашу батарею і до тaborу, щоб дали коней.

У той час показалась піхота з кіннотою на горbach, що йшли прямо на Кетроси. З того напряму міг бути тільки ворог. Полк ще не повернувся з переслідування, і біля мене крутилося зо два десятки козаків. Ставити опір не було з чим. Вирішив забавитись у гармаша. Відкрив вогонь із гармати, яку ще не вивезли. Серед козаків двоє вміли наставити стрільна "на удар", а я вже навів дуло на напрямок. Відкрили вогонь. Перша граната не доле-

тіла, а решта рвалися добре. Лави почали відходити. Козаки жартували, що добрі з них гармаші. Висланий у тому напрямі патруль повідомив, що то була піхота Київської дивізії.

- Хай не підлазять під руку, як чоловік розвоювався!

Полк [Чорних] зазнав втрат: тяжко поранено командира 2-ї сотні хорунжого Редьку - він переслідував червоного командира, а той із пістоля прострелив йому наскрізь груди. Попри тяжке поранення, Редька з коня не злазить. Мусів особисто наказати, аби від'їхав до табору, бо не хотів кидати сотні. Болбочанівець, хлопчина з незакінченою середньою освітою, до кінної сотні вступив разом зі мною. Невдовзі став одним із найкращих командирів стеж та командиром сотні. Молодшими старшинами були в його сотні старшини ще з Російської армії. Добрий організатор. Сотня була закохана в нього, бо своєю хоробрістю імпонував усім.

Ворог зазнав тяжких втрат: до ста трупів валялось у полі та з півсотні потрапило в полон. Більшість полонених - гармаші, наказав передати їх в батарею полку.

Сотні повертались із переслідування. З їхньою допомогою вивезли четверту гармату та дві скрині з гарматними набоями. Полк перейшов ночувати в с. Кетроси, куди невдовзі приїхав Литвиненко по обіцяні половину здобичі. Дуже був засмучений, коли замість гармат отримав від мене велику дулю під самий ніс... Дві гармати з набійними скриньками залишилися при полку. Таким чином, наша батарея стала 4-ю гарматною. Решту гармат передав дивізіону полковника Алмазова, який останнім часом не стояв на фронті, бо до своїх гірських гармат не мав набоїв.

Маємо відомості, що до м. Ямполя приїхав Головний отаман Симон Петлюра, де його зустрів генерал Омелянович-Павленко. Привіз накази про підвищення майже всіх командирів полків, а в тому числі й мене до рангу полковника. Треба було це відсвяткувати. Господарчий старшина поручник Токар добре впорався із завданням. Спирт ще мали з партизанки, і то у великій кількості.

На день святкування полк перейшов до с. Ратуш, за два кілометри від фронту. Майже все село пекло і варило. В обідню пору зібралися весь полк, не бракувало майже нікого. В садку на розкладених дергах та коцах засіли ми до спільног обіду. Пригравав полковий оркестр. Усім подобалося свято, але нарікали, що відразу підвищено до полковників, а не по черзі - до сотників і т. д., бо була б можливість мати більше таких свят.

У розпал свята на близькому фронті зчинилася стрілянина.

Невдовзі прискакав старшина Мазепинського пішого полку і сповістив, що ворожа піхота прорвала фронт та вже під селом Ратушем... Наказав я сурмити "сполох".

Коней Чорні не розсідували, бо не дуже довіряли власній піхоті, тому що її було замало. Сотні виїхали на східній край села, і без команди все пішло в атаку...

Полк був п'яний. Такою ж була й атака, в якій взяли участь не тільки кінні сотні, тачанки, тaborити на неосідланих конях, пластуни, що трималися за стремена кіннотників, навіть кухні, на яких сиділо з десяток кашоварів у святочних білих фартухах.

Виїхав і я вслід за сотнями і за голову взявся: все передпілля було покрите "трупами" козаків Чорного полку. Більше сотні лежало "вбитих", а тут же при них стояли їхні коні. Вискочив наперед, де була найбільша купа, і переконався, що козачата передали куті меду: поспадали з коней і тут же в полі поснули сном праведників.

Наказав запрягти з десяток возів, аби очистити передпілля від цих "трупів".

Загибель хорунжого Бурби

15 травня о 7-й годині ранку [полк] за наказом штабу дивізії перейшов через село Писарівку на Качківку, відкіля і почав наступ на Кетроси. Після тяжкого бою село здобуле. Вбито козака 1-ї сотні [Олексу] Савенка, а чотирьох поранено. В цьому бою відзначилася батарея полку під командою поручника [Івана] Лазаря. Влучним вогнем він підбив ворожу гармату, згодом вона потрапила до наших рук. Захоплено і дві тачанки, при яких розривом побило коней. Стріляв поручник Лазар прекрасно. Майже завжди другим і третім стрілом був уже в цілі. Ощаджував набой, але як треба було підтримати полк в атаці, то його барабанний вогонь виглядав, ніби стріляв з десяти гармат. Перед поручником Лазарем мали ми хорунжого Чорницю, який, пристрілюючись, із принципу клав пару гранат по своїх, а вже потому переносив вогонь по ворогові.

Другого дня полк вирушив на с. Підлісівку, де й розташувався. О 4-й годині ворожа піхота розпочала наступ на Кетроси і Підлісівку. Сотні зустріли ворога на горbach і після впертого бою за браком набоїв до кулеметів мусіли залишити село. Відійшли на Качківку, де й заночували.

17 травня о 4-й годині полк вирушив на Кетроси, вибив з нього ворога, але за півгодини і нас вибили. Весь день на відтинку Запорозької дивізії ішов бій, але ворог уперед не просунувся. Всі його атаки відбивалися контратаками Запорожців. Увечері полк повів рішучу атаку і вибив червоних із Кетросів. Наша здобич: 2 кулемети "Максим" на тачанках, 17 полонених. Поранено у груди бунчужного 4-ї сотні Митрофана Каюгу і трьох козаків. Троє коней забиті й сім поранено.

На світанку 18 травня ворог почав наступати на Кетроси. Через брак набоїв полк відійшов на стару позицію між Кетросами та Качківкою по шляху на Вільшанку. До 15-ї години бою не було, тільки перестрілка патрулів. О 16-й годині за наказом штабу дивізії розпочався наступ на лівому крилі Запорожців. Мета - підтримати Волинську дивізію, яка вела наступ на Вільшанку.

1-й курінь [Чорних] розгорнувся в лаву і пішов на Кетроси, а вслід за ним і 2-й. Ворог відкрив кулеметний вогонь. Полк зайняв село, вибивши частини 41-ї пішої совєтської дивізії та бригаду [Григорія] Котовського. Через непорозуміння вислизнув з рук сам Котовський, який майже наскочив на мене, але я прийняв його за старшину кінного Мазепинського полку, що наступав лівіше, і пропустив... Довелося мені довго чухати потилицю, що випустив з рук цього совєтського "героя", не спробувавши, чия шабля гостріша. Як Котовський, так і я були тільки зі своїми почтами.

У бою взято обоз, і, як часто буває в полку, більшість козаків лишилися з цим баражлом. Тільки 4-та сотня переслідувала ворога. За селом Котовський перейшов у контратаку в кінному ладі, але кулеметами на тачанках був відбитий. Тоді він спішився і, підтриманий частинами 41-ї совєтської дивізії, знову рушив у наступ. Чорні відступили.

Під час розвідки кулею в горло поранено командира 4-ї сотні хорунжого [Гриця] Бурбу, старого Болбочанівця. Він залишився лежати між нами і ворогом. ["І тут розігралася сцена, достойна безсмертної Ілліади Гомера", -так оцінив Борис Монкевич подальші події].

Довідавшись про це, зібрав я решту полку і повів його в атаку, однаке ворожий вогонь був такий шалений і цільний, що полк, не дійшовши місця, де лежав убитий хорунжий Бурба, мусів відступити. Ще два рази козаки на чолі зі мною кидались в атаку, але тіла не вдалося взяти. За третім разом, вже із самими ординарцями, біля самого тіла був поранений бунчужний [Анатоль] Бакало, який зіскочив із коня, щоб подати мені тіло Бурби. Пораненого Бакала, перекинувши через сідло, вивіз я сам. Там же була поранена у груди моя кобила Марусина.

Шалені атаки скінчилися... Перший раз за все існування полку довелось кинути тіло свого товариша ворогам...

Під ворожим вогнем полк перейшов через село. Знову зав'язався бій, який тягнувся аж до приходу пластунів Мазепинського кінного полку та піхоти Низових запорожців, які змінили полк [Чорних].

За наказом командира дивізії полк відійшов до резерви в Качківку, щоб зализати свої рани. Втрати за цей день: убиті хорунжий Бурба і козак 2-ї сотні [Ілько] Зінько. 54 козаків поранено. 7 коней убито і 16 поранено. Здобуто 2 кулемети "Максим" на тачанках з кіньми, обоз із 28 повозок та 40 червоних із двома командирами.

20 травня о 10-й годині ранку відбувся перегляд, який робив генерал [Михайло] Омелянович-Павленко у присутності польського генерала [Едварда] Ридза-Сміглого. На перегляді були кінний полк Чорних запорожців, кінний Мазепинський полк, полк Кінних запорожців і Запорозька дивізія.

Чорному полкові наказали зробити показову атаку. Сурмач засурмив: "Командири сотень до командира полку!" Коротка відправа - і командири погалопували до своїх сотень. Нараз усе рушило. Батарея зайняла позицію і відкрила вогонь. Кулеметні тачанки повним галопом поскакали на крила. Рушили й кінні сотні, на ходу розсипаючись у лаву. Сурмач засурмив "атаку". Заграли 12 важких кулеметів на крилах, батарея відкрила барабаний вогонь, і під цю "музику" сотні перейшли в галоп.

Ридзові-Сміглому сподобалась наша показова атака, а найбільше співдія вогню з рухом. Мабуть, компліментом було ствердження, що польська кавалерія так не вміє.

Військові була присяга не спати в селі Качківка - село вороже Івана, від якого оперував польський відліт. Я того ставши з його штабом зішов, але присяга не пригадую. Ми ж залишили Качківку бо вінот більше не воручно. Виходили на західні горби за село, де прийшли більші, за міністерствами за село не показувала посвідченні.

Ранньо, посніданні за поєданні на коні, ми звичайно чекали на "Генріхіана" вийти в поле, яке нам більшевики посилили, рушилиши за польським вогнем, поді (мабуть, для слуху) це в гунали гармати. За Качківкою пішов полк Чорних запорожців розсипався в лаву і чекав, щоб більшевики вийшли в поле, і завжди чекав мирно. Ін "проводникі" більшевики не звіймались. Поступово дехоті час, відходили ми далі від села, розкинувшись весь у башці, та й злата вечірка.

Більшевиків після кожного відходу лишали в селі кущі друкованого паперу, присадили і газет. Спершу ми те читали, а потім остоочортло начитували ту саму ачуку, пережежану на всіх лади. Книжки, які мав по торbach у сілах, діло все прочитано. Від ховей не можна було відходити, бо цілий день - у відході. Тильки Й резваги, що інколи сдулись попілоти у розілку на зі звок.

Швидче повторювання наступу "на ту саму нуту", видно, змудрувалося та інших стариков. І сотник передавав весті наступу комусь із кочків, іншо тому, що післяй зіпався на оні. Так один наступ вів наймолодший сотник у селі ІІкет. І все йому йшло як по маслу.

Мої все мали свої місца. Перебігали спінорою лавко від одного становища до другого. Піднімався кожен, віт і залізав у свою пучку (имку, - Ред.). Й ото від якої до першої хати. А потім уже наступали через двори, сади та огорожини.

Надійка з Качківки

Качківка - це село на Поділлі, недалеко містечка Ямпіль...

Було то невдовзі чи, може, і зараз же по повороті із Зимового походу, коли з недалекої Писарівки ми виїхали на фронт. Сільце це, Качківка, лежить у балці, в таких густих садках, що, дивлячись із горбів, тільки де-не-де можна побачити білу стіну будови. Мабуть, якась річечка тече через село, бо пригадую чимало містків по вулицях. Навколо балки і оподалік - ліски.

Уже тижнів зо два усталився фронт біля Качківки. Створився усталений порядок: увечері ми наступали, большевики на ніч лишали нам Качківку, а самі йшли до недалекого лісу чи й поза той ліс, бо далі того лісу ми їх і не ганяли. Як вони було вскочили в ліс, бій кінчався. Ранком большевицька піхота наступала, і ми на день віддавали їм Качківку, - так ніби вели на пашу коней.

У большевиків була причина не спати в селі. Качківка - село вороже їм, неподалік його оперував повстанський відділ. Я того отамана з його штабом бачив, але прізвища не пригадую. Ми ж залишали Качківку, бо кінноті битися в селі незручно. Виходили на західні горби за село, де прийняли би бій, та большевики за село не показували носа.

Раненько, поснідавши та посидавши на коні, ми, звичайно, чекали на "запрошення" вийти в поле, яке нам большевики посилали, рушничним та кулеметним вогнем, іноді (мабуть, для глухих) ще й гупали гармати. За Качківкою наш полк Чорних запорожців розсипався в лаву і чекав, щоб большевики вийшли в поле. І завжди чекав марно. На "провокації" большевики не впіймалися. Постоявши деякий час, відходили ми далі від села, розташувавшись десь у балці, та й ждали вечора.

Большевики після кожного відходу лишали в селі купи друкованого паперу пропаганди і газет. Спершу ми те читали, а потім осточортіло вичитувати ту саму січку, пережовану на всі лади. Книжки, які хто мав по торбах у сідлах, давно вже прочитано. Від коней не можна було відходити, бо цілий день - у поготівлі. Тільки й розваги, що інколи кудись пошлють у розвідку чи зв'язок.

Щоденне повторювання наступу "на ту саму нуту", видно, знуджувало сотника та інших старшин. І сотник передавав вести наступ комусь із козаків, часто тому, хто перший попався на очі. Так один наступ вів наймолодший козак у сотні Шкет. І все йому йшло як по маслу.

Усі вже мали свої місця. Перебігали спішеною лавою від одного становища до другого. Піднімався кожен, біг і залягав у свою дучку (ямку. - Ред.). Й ото так аж до першої хати. А потім уже наступали через двори, сади та огорodини.

Мав я своє місце в одному дворі за кам'яним плотом, витяг один камінь - і вже стрільниця. Звичайно, вбігши в село, на цих становищах найдовше затримувалися. Кожен мав пристрілений ріг будови або якесь дерево і завжди міг завдяки дядькам перевірити, як прицільно стріляв.

Господар двору, де я мав стрільницю, він і його родина ховалися в сінях, лежачи на підлозі.

Дядько, коли я, не маючи цілі, переставав стріляти, інколи, а потім і щодня, розпитував щось або оповідав мені. І так я познайомився з родиною: господар, дружина і дівчинка. А далі й діставав щось з'єсти і напитися - вони клали біля моєї стрільниці, знаючи, що в полі ми часто не мали цілий день нічого до уст.

Господар відбув усю Світову війну в окопах, мав добрий досвід і завжди казав мені, що з-за каменя недобре стріляти. Я це і сам знат, але кращої позиції, з широким оглядом, не було.

Якось я знайшов свою бійницю, місце у плоті, гарно обложену товстими дернинами, а під рушницею вставлений грубий кусень дерева.

Господар на моє здивування і подяку сам ніби теж здивувався:

- Та то, мабуть, діти гралися.

- Добрі діти, гарні діти, - дякував я дядькові.

Потім бувала команда:

- Вперед!

Це вже, коли показувалася большевицька лава в полі на протилежному боці села. Перебігали ми вже який раз славну Качківку, щоб поганяти большевиків трохи в полі.

Одного разу застав я біля стрільниці дівчинку господарів, років дванадцяти. Лежала мала Надійка, притулившись до кам'яного плоту. Вже хотів казати, аби тікала звідтіль, та стримався. Все ж хоч височенько, але кулі літали.

Стріляю та слухаю. Оповідає, що тато і мама в полі, повернуться додому, аж як не будуть стріляти. А вона принесла мені їсти - зварені яйця.

- А як же я лупатиму те яєчко, коли мені треба стріляти?

То нічого, мовляв, вона, Надійка, лупатиме, мачатиме в сіль та даватиме мені кусати. І хліба теж можу діставати від неї. І молока вона дасть.

Лежить вздовж плоту, бовтає ніжками в повітрі і запевняє, що зовсім не страшно...

І дуже хотіла б хоч раз стрільнути.

Тато так багато оповідали про війну. А їй так хочеться стрільнути - ну хоч трішечки, тільки один-однісінський разик. А очка так просяять: "Дайте!", а ручка тягнеться до рушниці.

І пригадалося мені тоді, коли ми з ще в той час меншою, як Надійка, сестрою Лесею, а мені було не більше, як Надійці тепер, стріляли з пістолі,

що я її зробив. І як Леся раділа, коли бухнуло, як вся, бувало, розчервоніла, скакала, плескала в долоні і все просила:

-Ще раз, ще раз! Стріляй!

Перемогла, може, не так Надійка, як Леся.

Кажу:

-На, бери! Стріляй, але тримай міцно-міцно в рамені рушницю.

А Надійка вже знає:

-А оте там потягти, - показує на спуск.

І вже рушниця в Надійки. Хочу притримати.

-Ні, сама, сама!-проситься.

І бахнула!

Мало не кинула рушницю, ніби не вірячи, що то рушниця відбила.

-Штовхається?

І сама тре щічку, рамено.

А очка повні сліз: чи радості, чи болю. Чи, може, і того, і другого.

-Ну як, забила большевика? - питаю.

-А вони наших скільки он там, за селом, повбивали.

Умовилися ми з Надійною, що ніхто про це наше стріляння не знатиме. Вона, мабуть, тата боялася.

І вже коли в наступні дні я перебігав двір, а Надійка було вистромляла голівку з-за тата, підморгувала мені, мовляв: "Воювали!"

Сотник Бурба, коли вже буде підійти до терenu, що стрімко підійде,

передув коня і вів по горизонталі, віддаючись від них, обідаючи

всю праворуч. Сотник Солов'йов рівав горизонталь прямовисно і таким рабом
зближався до ворога.

Мені нікто нічого не казав, я міг зібрати їхти за ким-скому, але що тут
важливий? Іду та й думаю: "Чого сотника Солов'йова несе на ворога? Цо там
може побачити?" Знавалося мені, що сотник Бурба єде розуміє і побачить
всю терену. Так я обінівся між двома сотниками, не поспішаючи за своїм
шарнуром за Бурбою.

Нібито на переломі терену показалися вершники і по нас засторожили
зупинитися. Сипали-кропили густенько.

Сотник Солов'йов повернув на місці коня і галопом відіїхав до них. Сотник
Бурба теж повернув коня і попрямував до мітка. Я погнав ніби наогрійни
 сотника Бурбою, бо тепер він був трохи скораду мене. Коли я вже був зовсім
 віддалений від нього, він похідився в сілі наперед, а потім став хідитися на бік.
І він шарнурився від мене, і сотник Бурба скотився на поді. Я бачив, як з
всіх трумочкамя течла кров. Поль заливала кінності ворога, начі стримували
вогнем кулеметами. І завернули ворога.

Смерть сотенного Бурби

Цей спомин невеселий, але почуваю обов'язок написати його на згадку про славної пам'яті Гриця Бурбу, командира 4-ї сотні Чорних запорожців кінного полку.

Де то було, на жаль, не пригадую. Але це знає напевно наш командир полку, тепер Генерального штабу генерал П. Дяченко (трагедія сталася біля с. Кетроси, тепер Довжок Ямпільського району Вінницької області. - Ред.).

Наш полк було скучено перед не то річкою, не то глибоким яром. Проти нас, на другому боці тієї тереною перешкоди, стояли в полі, на горбках, большевицькі частини, як потім довідалися, кіннота Котовського -старі знайомі.

Через ту річку чи яр був місток, перед ним ми й зупинилися.

Наш командир сотні Соловиов покликав мене і сказав їхати за ним. Попрямували ми через місток в напрямку ворога. До нас приєднався командир 4-ї сотні Гриць Бурба. Яке завдання - мені не сказали, мабуть, більше роздивитися терен.

Терен за містком у напрямку ворога легенько, а потім круто піднімався. Велика вигода для ворога і зовсім навпаки для нас - на випадок атаки.

Їдемо у трійку. Навколо тихо. Котовському, мабуть, дуже хотілося, щоб ми виїхали на його бік.

Сотники - трохи спереду, а я, ніби ординарець, якісь там кроки за начальством.

Гриць Бурба, коли вже були під'їхали до терену, що стрімко піднімався, повернув коня і їхав по горизонталі, віддаляючись від наших, оглядаючи терен праворуч. Сотник Соловиов різав горизонталі прямовісно і таким робом наблизався до ворога.

Мені ніхто нічого не казав, я міг вибрати їхати за ким схочу, але що тут вибереш? їду та й думаю: "Чого сотника Соловйова несе на ворога? Що там хоче побачити?" Здавалося мені, що сотник Бурба їде розумніше і побачить більше терену. Так я опинився між двома сотниками, не поспішаючи за своїм і не женучись за Бурбою.

Нараз на переломі терену показалися вершники і по нас заторохкотіли кулемети. Сипали-кропили густенько.

Сотник Соловиов повернув на місці коня і галопом від'їхав до наших. Сотник Бурба теж повернув коня і попрямував до містка. Я погнав ніби навпереди сотникові Бурбі, бо тепер він був трохи спереду мене. Коли я вже був зовсім близько від нього, він похилився в сідлі наперед, а потім став хилитися на бік. Його кінь шарпнувся від мене, і сотник Бурба скотився на поле. Я бачив, як з лоба струмочками текла кров. Поле заливала кіннота ворога, наші стримували наступ кулеметами. І завернули ворога.

Прискочив я до того містка, що за ним наші. А полковник П. Дяченко -на мене:

- Чому лишив сотника Бурбу?

Сказав, щоб я вертався і забрав сотника.

- Пішки повернуся, бо з конем я там нічого не зроблю, пане полковнику, або коня моого там кину.

Мабуть, і полковник зрозумів, що я сам там зроблю, як ледве стримую Мудея, який жаром бою занадто переймався і не стояв на місці. Крутівся, виридався.

Виділили тачанку з кулеметом і ще двох кінних. Я погнав наперед. Уже скочив з коня, нахилився над сотником Бурбою. З чола, із двох дірочок, текла кров. Куля пройшла череп наскрізь, на межі волосся і вище очей. Сотник був мертвий. Оглядаюся за тачанкою. Не доїхали і повернули всі, і ті кінні. Ворог заливав поле уже більшими силами. Ледь проскочив я ще до своїх. Не знаю, чи обходили вони нас, але ми відступили.

І ще скажу, що потім розказували, а чого я не бачив.

У нас було, може, з десяток полонених большевицьких старшин і комісарів. Нарядили селянина з листом до Котовського, що за тіло сотника Бурби наші оддадуть їм усіх комісарів і старшин живих, а як ні, то розстріляють.

Та мертвого сотника Бурбу вони не повернули. Бо, як оповідали селяни, вони його так пошматували, що не могли дати нам свідоцтва свого нелюдського вчинку з мертвим.

Бої полку Чорних запорожців на Поділлі у травні 1920 р

